

Søren Kjørup

Ufilosofiske betragtninger over forskellige træk ved en udgivelse

Det var hjemme hos Helmuth Hansen på Frederiksberg Allé at jeg første gang hørte om *poetik*. Det må have været i begyndelsen af september 1967, og jeg var netop kommet hjem fra et års studieophold ved Freie Universität Berlin. Helmuth Hansen var hvad der dengang endnu hed »amanuensis« (svarende til lektor i dag) ved Filosofisk Laboratorium på Københavns Universitet, først og fremmest med den opgave at undervise ved filosofikum, altså det alment filosofisk-videnskabsteoretiske kursus (fire timer om ugen i to semestre) som alle studerende ved et dansk universitet dengang måtte gennemføre i deres første studieår, uafhængigt af hvilke fag de ellers studerede. Det var også i forbindelse med filosofikumforelæsningserne jeg som nystartet dansk- og litteraturstuderende i 1961 var kommet i snak med ham, hvad der ikke var helt oplagt i og med at han (som sine få kolleger) forelæste for flere hundrede tilhørere der ikke blot fyldte hele Studiegårdens Auditorium B, men også Auditorium A ved siden af, hvor de uheldige sent ankomne måtte nøjes med en højtalerforbindelse.

Anledningen til bekendtskabet var at jeg var debuteret som skribent med en lille, argumenterende artikel om kunst og erkendelse i *Information* (jeg var dengang imod: »Kunst er ikke erkendelse«, hed den), og sandelig om ikke den gode pædagog brugte dette aktuelle debatindlæg som eksempel på argumentation i den følgende forelæsning – og så måtte jeg jo op til katetret i pausen og fortælle forelæseren at det altså var en af hans egne studerende der havde skrevet artiklen. Meget karakteristisk inviterede han mig straks med til møde i Selskabet for Filosofi og Psykologi samme aften hvor Bjørn Ochsner skulle holde foredrag om et emne han bestemt mente måtte interessere mig. Jeg har ingen erindring om hvad det var, men jeg husker klart at vi i alt kun var en fire-fem tilhørere, herunder en rødhåret pige som viste sig at være en journalistelev fra *Information* der var sendt ud for at referere mødet (! – det var dengang), og som – nej, det er en anden historie.

Ved siden af sine filosofikumforelæsninger afholdt Helmuth Hansen imidlertid også noget tidligere helt ukendt, nemlig et tværfagligt videnskabs-teoretisk seminar. Det foregik i den gamle Metropolitanskole på Frue Plads (hvor Filosofisk Laboratorium holdt til i tagetagen), to timer om ugen, så vidt jeg husker, men fulgt op med diskussioner på en kaffebare ovre i Jorcks Passage (sådan en slags varme- og frokoststue for håndværkere med opgaver i kvarteret, og ikke ligefrem et sted for caffè latte). Efter nogle år blev diskussionerne i inderkredsen fulgt op hjemme hos Helmuth Hansen selv, til frokost- eller aftenarrangementer.

Ved siden af sine egne Popper-inspirerede forelæsninger sørgede Helmuth Hansen fra første færd for at vi andre kom i ilden med oplæg: »De Kjørup, De er jo litterat; kan De ikke redegøre for litteraturvidenskabens metaproblemer næste gang?« Og sandelig om ikke vi der ikke var meget mere end anden- eller tredjeårsstuderende, slog til med foredrag om videnskabs-teoretiske problemer i litteraturvidenskab, biologi, lingvistik og hvad der nu ellers var repræsenteret. Dette stimulerende miljø førte til at jeg efterhånden skiftede over til at studere filosofi. Og det var i dette miljø jeg bl.a. lærte de fire at kende – Per Aage Brandt, Peter Madsen, Hans Siggaaard Jensen og Niels Erik Wille – som jeg, hjemkommet fra Berlin i efteråret 1967, nu traf igen til faglig frokost hjemme hos Helmuth Hansen. Og her var det så jeg fik at vide at de havde fået lov at låne duplikatoren på Filosofisk Laboratorium så de kunne trykke deres nystartede tidsskrift. For resten opdagede jeg også at de andre i mellemtiden var blevet dus med Helmuth, lidt besværligt for mig der ikke havde været med til overgangen fra De til du, og som kom tilbage fra en akademisk kultur hvor selv de studerende var Des indbyrdes.

Nede i Berlin skulle jeg have været tilknyttet professor Wilhelm Weischedel, bedst kendt som hovedredaktør af Insel Verlags 6-binds Kant udgave der netop var udkommet dengang. Weischedel havde imidlertid sabbatår, så i stedet blev jeg tilknyttet hans assistent Norbert Hinske, der også havde været med på Kant-udgaven, men vel at mærke som specialist i den unge Kant. Dr. Hinske ledede et seminar hvor vi gennemgik overgangsværket fra den før-kritiske til den kritiske Kant på originalsproget, altså hans inaugurdissertation *De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principii* fra 1770. Og så var Dr. Hinske sådan en som et stykke ud i sommersemestret tog hele holdet med på udflugt til Pfaueninsel i Havel-floden ved Wannsee, og som en anden gang ligefrem inviterede den unge student fra København til middag på en restaurant ude i Grünewald. Og da jeg der – midt i en tallerken borsjtj – fortalte at jeg planlagde at have æstetik som specialområde inden for filosofien, var det at Dr. Hinske spurgte om jeg var opmærksom på at selve ordet »æstetik« faktisk var blevet lanceret så sent som i 1735 af den

filosof hvis senere skrifter Kant oftest lagde til grund for sin undervisning, altså Alexander Gottlieb Baumgarten, nemlig i hans dissertation (vel nærmest et habilitationsskrift) *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus* (»Filosofiske betragtninger over forskellige træk ved digtet«). I øvrigt var Baumgarten kun 21 år gammel da han skrev det lille epokegørende skrift – og ak, selv var jeg allerede tre år ældre!

Men at det forholdt sig sådan med ordet »æstetik«, havde jeg absolut ingen anelse om dengang. Jeg led ikke engang af den almindelige misforståelse at ordet stammer fra 1750 (da første bind af Baumgartens store *Aesthetica* udkom). Og jeg fik heller ikke tænkt så meget over det før jeg kom hjem til København godt ud på sommeren. Men på en eller anden måde stod det mig da pludselig klart at her var et værk der manglede i den danske oversættelseslitteratur! Rent praktisk bidrog det nu også hertil at det viste sig at Det kongelige Bibliotek faktisk ejer et eksemplar af Baumgartens ungdomsværk. Endelig var det jo afgørende at mine nybagte redaktørvenner så for sig at oversættelsen skulle udgives i en skriftserie som tidsskriftet naturligvis måtte suppleres med. Hvad kunne være mere oplagt end at starte dette *poetik bibliotek* med en oversættelse af det første skrift som bruger ordet »æstetik«? Tidsskriftets undertitel var jo dengang netop *tidsskrift for æstetik og litteraturvidenskab*.

Så jeg gik fortrøstningsfuldt i gang med den uhyre komplicerede tekst med de 117 paragraffer, opbygget *more geometrico*, altså »på den geometriske måde« som Euklid gjorde det, hvilket vil sige at teksten i hvert fald fingerer at hovedsentensen i senere paragraffer er logisk afledt af sentenser i tidligere paragraffer, og at det hele hviler på nogle definitioner af grundbegreberne i starten. Til hjælp skævede jeg til en engelsk oversættelse af K. Aschenbrenner og W.B. Holther fra 1954 og en tysk af A. Riemann fra 1928, og så trak jeg ellers stærkt på de oversættelser til tysk af de latinske begreber som Baumgarten selv foreslår i et appendiks til sin *Metaphysica* fra og med 3. udgave (1749) og de forslag til tyske filosofiske faggløser som Christian Wolff angiver i tilknytning til sine værker.

Vi var imidlertid ikke nået langt ud på efteråret før jeg kørte træet. Men så sprang Per Aage Brandt til, og vi to fortsatte i fællesskab, efterhånden sådan at Per Aage overtog mere og mere af oversættelsesarbejdet, mens jeg i stadig højere grad kom til at koncentrere mig om enkelte faglige detaljer og så arbejdet med at få skrevet en omfattende indledning til udgivelsen.

Problemet med den latinske tekst var ikke kun opbygningen og det filosofiske begrebsapparat, men også Baumgartens udnyttelse af typografien og hans brug af citater. Det sidste er lettest at forklare: I overensstemmelse med tidens skik citerer Baumgarten de klassiske poeter (Horats, især, men også Catul, Virgil og andre) efter hukommelsen (eller lader i hvert fald som om

han gør det), og det betyder dels at han ikke giver kildehenvisninger, dels at hans tekstgengivelse langt fra altid svarer til de udgaver vi havde til rådighed. Her var dels et detektivarbejde at gennemføre (godt hjulpet af noteapparatet hos Aschenbrenner og Holther), dels overvejelser at foretage med hensyn til hvordan man skulle oversætte fx kendte Horatscitater i fejlagtig gengivelse.

Det med typografien er lidt vanskeligere, men altså: Hver paragraf begynder med en markant sentens, hvorefter der fortsættes med uddybende og eksemplificerende tekst. Mange af disse setninger er sat med tre slags skrift: VERSALER, *kursiv* og almindelig ret skrift. Pointen er så at man får fat i hovedbegrebet eller hovedudsagnet ved kun at læse hvad der står med versaler, får mere med hvis man også inddrager kursiven – og naturligvis det hele hvis man læser det hele. Og det kan fungere glimrende på latin som jo takket være sine bøjningsformer ikke er så afhængig af ordstilling. Men det er ikke let på dansk.

Tag fx § 3: »REPRÆSENTATIONES *per parten facultatis cognoscitiuae inferiorem comparatae* sint SENSITIVAE.« Det handler tydeligt nok om »repræsentationes sensitivae«, »sensitive forestillinger«, og paragraffen giver i kursiv en definition af hvad det er, nemlig dem der er »modtaget gennem den nedre del af erkendeevnen«, mens det indskudte »sint« (»er« eller »skal være« eller mere mundret »skal kaldes«) gør det hele til en læselig sætning. Men hvordan får man skabt en dansk sætning som kan læses på disse tre måder? Vores bud på dette eksempel var »FORESTILLINGER *modtaget gennem den nedre del af erkendeevnen* kaldes SENSITIVE.« Let var det ikke, og en del steder glider den danske tekst ikke så brugbart som her (hvor vi til gengæld ikke får anbragt »sensitive« og »forestillinger« i en dansk forståelig rækkefølge) – men først og fremmest var jeg glad for at have allieret mig med en ordkunstner som Per Aage.

Færdige blev vi i hvert fald med indledning, oversættelse og noter, og nogen havde i mellemtiden fundet frem til det såkaldte »Eccers Forlag« på Vesterbrogade. Det var to unge mænd der havde anskaffet hvad der må have verdens tidligste elektroniske skrivemaskine. Jeg husker det som at når de havde skrevet en linje, viste maskinen en tal- og farvekode, og hvis de så indstillede maskinen efter dette og skrev linjen en gang til, så blev alle linjerne lige lange, og teksten fik altså fast bagkant. Og det mente vi vel alle at den skulle have, så slutresultatet kunne komme til at ligne en rigtig bog. Men som allerede demonstreret, er selve Baumgarten-teksten typografisk kompliceret med sine forskellige satstyper, og dertil kom indtryk af forskellig art, citater med græske bogstaver, indskud i firkantede parenteser osv. Resultatet var et mylder af trykfejl, som vi prøvede at få rettet i et mylder af korrekturer der hver gang indførte ny fejl. Vi gav op da vi nåede en slags ligevægt

mellem fejl der blev rettet og ny fejl som blev indført. Til den trykte bog på tilsammen 150 sider fik vi lavet en liste med 45 rettelser, altså ca. en pr. hver tre sider. Den er der også fejl i.

Al den korrekturlæsning fik i hvert fald jeg foråret 1968 til at gå med, mens andre fx besatte Psykologisk Laboratorium og 5000 studerende demonstrerede på Frue Plads mod professorvældet – og vel at mærke allerede i april, altså inden de mere kendte begivenheder nede i Paris. Men en pæn lille bog blev det da, trykt i 750 eksemplarer: *Filosofiske betragtninger over digtet* som vi kaldte den med en lille forkortelse af Baumgartens titel. Bogen havde kostet ca. 6000 kroner at få lavet, altså ca. 8 kroner pr. eksemplar. Så billigt ville vi nu ikke sælge den; det gjorde jo ikke noget om der kom en smule penge i *poetik's* kasse, så vi satte prisen til 10 kroner, altså praktisk talt samme pris som for tidsskriftet i løssalg. Det var, som alle vel i dag let kan gennemskue, ikke særlig klogt tænkt. I øvrigt blev bogen mest solgt direkte ved forelæsninger osv. og kun i ringe grad gennem det idealistiske forfatterforlag Arena, der havde den i kommission på linje med tidsskriftet.

Men så var bogserien *poetik bibliotek* altså lanceret, jeg var kommet med i redaktionen for både tidsskrift og bibliotek (indtil jeg gled ud igen ved rekonstruktionen i 1970), og Per Aage og jeg havde planerne klare for næste udgivelse. Nu skulle andre vigtige æstetiske småskrifter fra 1700-tallet oversættes, men denne gang vel at mærke danske som aldrig havde foreligget på dansk før, nemlig i første række hvad Johannes Ewald havde skrevet i sine unge dage. Vi kom dog aldrig i gang (men Søren Sørensen udgav i 1992 på forlaget Agora en oversættelse af Ewalds »De Poëseos natura et Indole«, oven i købet sammen med de første 135 paragraffer af Baumgartens hovedværk, *Aesthetica*). Senere på året kom imidlertid *poetik bibliotek 2* i form af Aage Jørgensens *Dansk litteraturhistorisk bibliografi 1967*, og dermed var det så allerede slut på *poetik's* bogserie.

Det er ikke godt at vide hvad bogserien kunne være blevet til om den var fortsat. I hvert fald kan man konstatere at ingen af de to udgivelser der nåede at komme, umiddelbart passede ind i den profil som lidt vakkende blev skabt gennem den første årgang eller to af tidsskriftet. Både Aage Jørgensen og jeg var kommet udefra med vores ideer til tidsskriftsredaktionen, han vel nok endnu mere udefra end jeg, for jeg var jo altså både personligt bekendt og på faglig bølgelængde med redaktionsmedlemmerne, mens Aage Jørgensen kom helt udefra (og helt ovre fra Jylland). Jeg husker udmærket vore interne diskussioner og forbehold over for at udgive noget så »snævert« og »gammel-dags« som en bibliografi; det smagte lidt meget af den slags positivistisk litteraturvidenskab som generationen før os selv bedrev, og hele tanken om at udgive den slags hjælpemidler for forskningen, var os meget fjern. Men så

udgav vi den altså alligevel – men ikke dens efterfølger (og Aage Jørgensen fandt andre publikationsmuligheder for sit nyttige arbejde).

Og Baumgarten-bogen? Selv om jeg i min lange indledning gør et lille nummer ud af at knytte Baumgartens tænkning op imod æstetiske diskussioner fra det 20. århundrede (om »emotive meaning« og den slags), så var denne form for filologisk-historisk »lærd« oversættelse, udgivelse og kommentar ikke blot en, men flere generationer bagud i forhold til den aktuelt franskinspirerede strukturalisme og narratologi og den form for faglig målsætningsdebat som præger de første to årgange af tidsskriftet. Men hvad der alligevel holder tingene sammen, er det ungdommelige vovemod og den halvblinde tillid til egen faglige formåen som prægede både tidsskriftet og Baumgarten-udgivelsen. Tysk filosofisk 1700-talslatin er altså ikke det enkleste i verden. Jeg begriber i dag nærmest ikke at vi turde give os i kast med det.

For mig personligt blev Baumgarten-episoden ganske betydningsfuld. Jeg indleverede bogen som såkaldt magisterkonferens (altså speciale) et lille års tid senere, selv om den altså slet ikke var lavet til det formål. Og selv om – eller netop fordi – jeg ikke senere har arbejdet med lignende filologisk prægede forskningsopgaver, har denne førstehånds beskæftigelse med et kildeskrift fra oplysningstiden været med mig siden. Undertiden føler jeg mig lidt som disse antropologer der kun har lavet feltarbejde en eneste gang, men som har deres ophold hos trobrianderne (eller hvor det nu var) et års tid i deres ungdom med sig gennem hele karrieren.

Men selvfølgelig ser Baumgarten-teksten lidt anderledes ud hver gang jeg vender tilbage til den. Eller jeg opdager stadig ny ting i den, afhængigt af om den nu skal tjene mig i forbindelse med æstetiske spørgsmål, erkendelsesteoretiske spørgsmål (æstetikken som læren om sensitiv erkendelse og søsterdisciplin til logikken), kulturhistoriske spørgsmål (oplysningen), universitetshistorie (om selve dissertationens karakter – fx blev den ikke forsvaret af Baumgarten selv, men af hans bror Nathanael, hvad der er anført på titelbladet) eller en detalje som forholdet mellem billede og tekst (der behandles i §§ 38-41). På det sidste har jeg opdaget det i grunden elementære at hele den lille afhandling er fuldstændig gennemsyret af retorisk tænkning, hvad Per Aage og jeg dengang overhovedet ikke havde blik for. I dag tror jeg de fleste der interesserer sig for »æstetik og litteraturvidenskab« vil se det øjeblikkeligt. Og det passer måske også meget godt sammen med at jeg fornemmer en fornyet interesse for Baumgarten og hans æstetik i disse år; faktisk deltager helt ny og unge generationer af studerende nu gerne i seminarer hvor vi ser på den gamle originaltekst – i oversættelse.